Poznaj Krainę Żubra

Mapa w skali 1:85 000

www.krainazubra.pl

Przyroda Puszczy Białowieskiej

Puszcza Białowieska to rozległy nizinny kompleks leśny o obszarze około 150 000 ha, położony po obydwu stronach granicy Polski i Republiki Białoruś, będącej jednocześnie wschodnią granicą Unii Europejskiej. W Polsce znajduje się 62 942 ha, na Białorusi 87 500 ha Puszczy. Jest to wyraźnie wyróżniająca się jednostka przyrodnicza otoczona obszarami rolniczymi, osadniczymi i leśnymi (kompleksami leśnymi. Puszcza Puszcza Białowieska to pozostałość trzech Puszcz: Białowieskiej, Świsłockiej i Ladzkiej (dawniej znanej jako Puszcza Bielska). Puszcza leży w Europie Wschodniej, w Prowincji Nizin Podlasko-Białoruskich, w makroregionie Niziny Podlaskiej i mezoregionie Wysoczyzny Bielskiej.

Współrzędne geograficzne kompleksu Puszcza Białowieska są następujące: 23°31' – 24°21' E oraz 52° 29' – 52° 57' N. Rozciągłość kompleksu leśnego wynosi w kierunku wschód – zachód 55 km, a w południe – na północ – 51 km. W mniejszym kierunku, mianowicie na szerokość 18 km. Obwód Puszczy Białowieskiej wynosi około 400 km. Od innych kompleksów leśnych w Polsce Puszcza Białowieska różni się wpływem rozczłonkowaniem i niewielką ilością enklaw oraz polan wewnątrz lasu. Największą z nich jest Polana Białowieska, na której leży wieś Białowieża.

Od północy do polskiej części Puszczy przylega dolina Narwi stanowiąca wraz z małymi kompleksami leśnymi naturalny korytarz ekologiczny, umożliwiający przemieszczanie się zwierząt (w tym żubra) z Puszczy Białowieskiej do Puszczy Knyszyńskiej. Od zachodu Puszcza Białowieska graniczy z obszarami rolnymi, silnie przekształconymi przez gospodarkę człowieka, na których zachowały się nieliczne drobne kompleksy leśne. Od południa ciągnie się niewielkie kompleksy leśne będące resztkami dawnej Puszczy Bielskiej, umożliwiające wędrówki zwierząt do resztek dawnej Puszczy Mielnickiej i Doliny Buga.

Wschodnią część Puszczy oraz obszary przyległe obejmuje Państwowy Park Narodowy Białowieżskiego Puszcza mający prawie 150 000 ha powierzchni. Zachodnia część Puszczy

leży w województwie podlaskim w powiecie Hajnówka, na terenie gmin: Białowieża, Hajnówka, Dubicze Cerkiewne, Narewka i Narew. Sam kompleks leśny tworzy Białowieski Park Narodowy (10 517,27 ha) oraz nadleśnictwa Browsk, Hajnówka i Białowieża tworzące Leśny Kompleks Promocyjny Puszcza Białowieska, którego celem jest prowadzenie zrnodyfikowanej gospodarki leśnej w ten sposób, by zachować naturalną bioróżnorodność lasu. W związku z tym obowiązują tu zmodyfikowane zasady gospodarki leśnej, między innymi zakaz wybrzyn drzew starszych niż 100 lat. W zagospodarowanej części Puszczy utworzono 21 rezerwatów o łącznej powierzchni 12 042,37 ha. Dla polska część Puszczy Białowieskiej jest miejscem rodowym rezerwatem biosfery oraz obszarem włączonym do europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 (PLC 200004). Ponad 1200 drzew uznano za pomniki przyrody. Białowieski Park Narodowy w jego granicach ma ponad 4000 hektarów polan, z 11 ochronnymi polanami. Biuro Narodowego Białowieżskiego Puszcza (4500 ha) tworzy transgraniczny polsko-białoruski Obszt Dziedzictwa Światowego.

pstrych występują tu najliczniejsze w kraju populacje dzięcioła białogrzbietego i dzięcioła trójpalczastego. Dwa ostatnie gatunki są zależne od obecności martwego drewna.

Cechą charakterystyczną Puszczy jest też bogactwo ptaków drapieżnych: dziennych i nocnych (sów). Prócz myszołowa, krogulca, gołębiarza i orlika krzykliwego gnieżdżą się tu również tak rzadkie gatunki jak bielik, gadożer oraz orzełek (ten ostatni ma w Puszczy jedyne znane w Polsce miejsca gniazdowania). Z sów gnieżdżą się największy puchacz, mniejsze puszczyk, sowa uszata, włochatka oraz najmniejsza (wielkości szpaka) sóweczka – ściśle związana z lasami świerkowo-jodłowymi. Puszcza Białowieska naturalnie. Na terenie Puszczy żaluzja uszatki bywa oraz gnieżdżący się w pobliżu wschodnich krańców kompleksu leśnego puszczyki mszarny, gatunek polskoczy związany z rozległymi terenami bagiennym. Do wielkich rzadkości należą mieszkańcy dolnego Turzarii zajadający sporadycznie zimą: sowa śnieżna i sowa jastrzębia.

Z innych rzadszych ptaków gnieżdżą się w Puszczy: żuraw, bocian czarny, jarząbek, zimorodek, orzechówka oraz muchołówki: białoszyja i mała, a także związany z terenami rolniczymi dudek. Piękne ubarwiona kraska spotykana jest nielicznie tylko na obrzeżach kompleksu puszczańskiego.

Ssaki reprezentowane są w Puszczy Białowieskiej przez 58 gatunków. Wśród 8 gatunków ssaków owadożernych, prócz pospolitej rzyjówki aziatskiej, występuje też rzyjówka mała – i najrzadsza rzyjówka średnia, będąca gatunkiem właściwym dla głębi kontynentu, a mająca w Puszczy jedyne znane stanowisko w Polsce. Do owadożernych należy też jedyny ssak jadowity rzęsorek rzeczek, którego jad zawarty w ślinie służy do obezwładniania zdobyczy. Najwięksy z gryzoni – bóbr, występny w drugiej połowie XIX wieku, został skutecznie restytuowany. Ciekawym gryzoniem jest smużka, związana z środowiskami bagiennymi. Nadrzewny tryb życia wiodą wiewiórka, pilchowate: koszatka i popielica oraz najrzadsza z nich orzesznica. Spośród 4 gatunków nietoperzy typowo leśnymi są borowiczek i borowiec wielki zasiedlające dziuple na wysokości ponad 20 m, a na zimę odlatujące na południe Europy. W Puszczy Białowieskiej występuje najbogatsza w Polsce fauna ssaków drapieżnych, pocznając od najmniejszych łasic, gronostaja, tchórza, kuny i kamionki i tumaka, poprzez związane z wodą wydrę i norkę amerykańską, po lisa, rysia i wilka. Największy z rodzimych drapieżników – niedźwiedź został wytępiony w drugiej połowie XIX wieku. W okresie międzywojennym podjęto udaną próbę restytucji, niestety już po wojnie zjawiec w puszczy niedźwiedzie wytępiono. Z pierwotnego składu ssaków kopytnych żyją nadal: dzik, sarna, jeleń, łoś i restytuowany żubr. Wyginął tur, a po tarpanie pozostały tylko krzyżówki z koniem domowym, czyli konikii polskie prezentowane zwiedzającym w Rezerwacie Pokazowym.

Dzieje Puszczy Białowieskiej

Najstarsze ślady człowieka znalezione na terenie Puszczy Białowieskiej sięgają neolitu, najstarsze datowane znalezisko pochodzi z IV–III w. p.n.e. W polskiej części Puszczy zlokalizowano ponad 600 kurhanów wczesnośredniowiecznych, co dowodzi, że obszar ten był intensywnie penetrowany przez człowieka. Jakie to były plemiona i czym się zajmowały oraz czy to byli stali mieszkańcy, czy tylko wędrowcy, nie wiadomo. Samo pochodzenie nazwy Białowieża nie jest znane. Niektórzy wiążą ją z zamecznem myśliwskim książąt litewskich. Pierwsza wzmianka o Białowieży znajduje się w kronice Długosza – jest to opis 8-dniowych łowów Władysława Jagiełły w grudniu 1409 roku.

W XVI wieku Puszcza Białowieska wraz z częścią sąsiadujących z nią terenów stanowi osobną dzierżawę – leśnictwo białowieskie, które w 1589 roku wchodzi w skład dóbr stoczowych, a więc przywileje dóbr panującego. Aż do końca XVIII wieku Puszcza podlegała specjalnej ochronie jako teren polowań królewskich. W związku z tym obowiązywał zakaz kolonizacji, czyli osadnictwa wewnątrz kompleksu leśnego i karczowania lasu z zamianą terenu na użytki rolne. Powstała specjalna służba osocka, której zadaniem jest ochrona zwierzyny i organizacja polowań. W zamian za swą służbę osocznicy otrzymywali przydziały gruntów na obrzeżach kompleksu Puszczy, co dało początek późniejszym wsiom (Lipiny, Dubiny). Prócz Władysława Jagiełły polowali w Puszczy: Kazimierz Jagiellończyk, Zygmunt Stary, Zygmunt August, Stefan Batory, Władysław IV, Jan Kazimierz oraz August III Sas i ostatni król Polski Stanisław August Poniatowski. Za Stefana Batorego u źródeł Jelonki (obecnie Orłówka) powstaje rezydencja, dla zwane Wielkie Stoczki.

W końcu XVII wieku rozwija się w Puszczy produkcja smoły, węgla drzewnego i potażu. W XVIII wieku podskarbi litewski Antoni Tyzenhauz sprowadza z Mazowsza specjalistów z tej dziedziny, tak zwanych budników, którzy dali początek wsiom: Budy, Teremiski i Pogo-

Puszcza podzielona jest na oddziały w kształcie kwadratu o boku 1 wiorsty (1065 m) i powierzchni 112 ha. W terenie orientację ułatwiają słupki oddziałowe ustawione w południowo-zachodnim rogu oddziału. Boki oddziałów wytyczają pozbawione lasu linie oddzielnie biegnące w kierunku wschód-zachód i północ-południe, którymi z reguły biegną drogi. W zagospodarowanej części Puszczy wprowadzono dodatkowy podział oddziałów na cztery pododdziały: A, B, C, D przeznaczone dodatkowe linie pododdziałowe.

Puszcza Białowieska zajmuje obszar płaski o słabo zróżnicowanej rzeźbie terenu, której cechy charakterystyczne są słabo widoczne ze względu na pokrywę leśną. W części zachodniej wysokość wynosi nieznacznie (196 m n.p.m.) znacznie się w pobliżu wsi Lipiny, najniższe zaś w okolicy wsi Rybaki nad Narwią (134 m n.p.m.). Przeciętną wysokość waha się pomiędzy 165 a 175 m n.p.m. Absolutne przewyższenia pojedynczych wzniesień nie przekraczają 30 m. Przez środek Puszczy na linii Hajnówka–Czerlenka–Grudki biegnie wał morenowy, tu też znajdują się najwyższe wzniesienia, między innymi Góra Batorego (183m n.p.m.). Od tego wału teren opada w kierunku rzeki Narwi (na północy) i Leśnej Prawej (na południu). Odżiela on wododziały Narwi i Bugu.

Na powierzchni zalegają utwory polodowcowe, a więc piaski, żwiry z głazami, różne postaci piasków i gin zwałowych, zaś w dolinach rzek i na torfowiskach utwory organogeniczne (torfy) oraz rzadko piaski rzeczne i piaski o charakterze wydmowym. Z tego materiału wytworzyły się różne postaci gleb, z których najczęściej spotykane są gleby brunatne i płowe, gleby bielicowe i skrytobielicowe oraz gleby torfowe, mułowo-błotne, a także czarne ziemie leśne.

Puszcza Białowieska leży w pobliżu kontynentalnego działu wodnego oddzielającego dewnię Morza Bałtyckiego od zlewni Morza Czarnego. Głównymi rzekami polskiej części Puszczy są: Narewka – lewy dopływ Narwi, biorąca początek we wschodniej części Puszczy oraz Leśna Prawa – prawy dopływ Bugu, której źródła znajdują się na północ od Hajnówki w okolicy wsi Dubiny. W Puszczy brak jest naturalnych zbiorników wodnych. Największy ze zbiorników sztucznych, Zalew Siemianówka (3200 ha) wybudowano w latach dziewięćdziesiątych. Z wieku w dolinie Narwi na przedpolu Puszczy. Mniejsze zbiorniki to stawy w Parku Palacowym w Białowieży i zbiornik w Topile. Ten ostatni służył do przechowywania drewna w sezonie letnim.

Puszcza Białowieska leży w strefie klimatu subkontynentalnego, umiarkowanie ciepłego i umiarkowanie wilgotnego. Średnia temperatura roczna w okresie 1955–2001 wynosi +6,8°C. Najzimniejszym miesiącem jest styczeń, którego średnia temperatura wynosiła –4,2°C; najcieplejszym miesiącem jest natomiast lipiec ze średnią temperatury +17,7°C. Średnia temperatura półrocza letniego wynosi 13,7°C, a półrocza zimowego –0,2°C. Najniższa odnotowana temperatura to –34,8°C, najwyższa +34,0°C. Średnia roczna suma opadów w latach 1955–2001 wynosiła 641 mm, przy czym woła się od 448,0 do 933 mm. Większość opadów przypada na sezon wegetacyjny. Trwała pokrywa śnieżna utrzymuje się w Puszczy przez 3 miesiące (ponad 92 dni). Okres wegetacyjny trwa średnio 208 dni i jest krótszy o około 4 tygodnie niż w zachodniej Polsce (wiosna nastaje później, a jesień wcześniej). W okresie ostatniego dwudziestecia obserwuje się skutki ocieplenia klimatu w postaci łagodniejszych a nawet bezśnieżnych zim i mniejszej ilości opadów, co powoduje obniżenie się poziomu wód gruntowych. Oddalenie od dużych aglomeracji miejskich i przemysłowych sprawia, że zanieczyszczenie powietrza jest niewielkie. Problemem jest gospodarka śmieciami, zanieczyszczenie wód ściekami komunalnymi i przemysłowymi oraz wzrost natężenia ruchu pojazdów samochodowych, zwłaszcza na drodze Hajnówka–Białowieża.

Puszcza leży na granicy zasięgu wszystkich lasotwórczych gatunków drzew: północnego (borealnego) zasięgu świerka oraz północno-wschodniego zasięgu dębu bezszypułkowego. Niedaleko od wschodnich granic Puszczy przebiega wschodnia granica zasięgu grabu. Położenie na nizinie oraz brak naturalnych barier ekologicznych, izolujących ją od obszarów sąsiednich sprawia, że na obszarze Puszczy nie występują gatunki endemiczne roślin i zwierząt.

Flora roślin naczyniowych Puszczy Białowieskiej liczy 1071 gatunków, w tym 26 gatunków drzewiastych, 35 gatunków krzewinek, 14 gatunków krzewinek oraz 37 gatunków paprotnic. Z tego 668 stanowią gatunki rodzime, składniki naturalnych zbiorowisk roślinnych, 403 to gatunki, które wkroczyły na jej teren wskutek działalności człowieka. W Polsce 61 gatunków roślin naczyniowych podlega ochronie ścisłej, a 11 ochronie częściowej. Bisko 1000 na terenie Puszczy rozmnaża się jedynie wegetatywnie, ma tu swą wschodnią granicę zasięgu. W Puszczy Białowieskiej występują 24 gatunki storczykowatych, z których godna uwagi jest

rzeźc. Nadal jednak główną funkcją Puszczy jest utrzymanie zwierzyny na potrzeby łowiec. Wielowiekowa tradycja myśliwska ma swoje korzenie w czasach średniowiecza. Rozbudowie się powstały w XVI wieku dwór myśliwski w Białowieży. Jedno z polowań Augusta III, odbyte w roku 1752 roku, upamiętnia obelisk stojący w Parku Palacowym w Białowieży.

W 1795 roku Puszcza Białowieska wchodzi w skład imperium rosyjskiego, jej obszar zmniejsza się o prawie 40 tys. ha oddanych wręce prywatne. Część Puszczy jest chroniona na potrzeby floty rosyjskiej. W czasie powstania 1831 roku spłonął dwór w Białowieży, walczą w Puszczy oddziały Dezyderego Chłapowskiego, Stefana Różyckiego i Eugeniusza de Rotte. W 1860 roku polue w Białowieży car Aleksander II. W czasie powstania styczniowego działają w Puszczy oddziały Romana Rogińskiego. Grzegorza Duchnickiego i Walerego Wróblewskiego.

W 1888 roku Puszcza Białowieska zostaje włączona do prywatnych apanaży carskich, rozpoczyna się intensywne zagospodarowanie łowieckie przekształcające ją w wielki zwierzyniec. W 1897 roku ukończono budowę pałacu carskiego, wokół którego powstał park w stylu angielskim, doprowadzono do Białowieży linię kolejową.

Wydłuż zrek i strumieni występują łęgowe; najczęściej jest to przystrumykowy łęg olszowo-jesionowy, w którym dominuje olsza czarna i jesion, a w bogato rozwiniętej warstwie krzewów spotkać można porzeczkę czarną, zaś w runie dominuje dorodna pokrzywa. Mniejsze powierzchnie zajmuje łęg wiązowo-jesionowy oraz mający charakter borealny łęg olszowo-świerkowy.

Bezodpływowe niecki terenowe ze stojącą (stagnującą) wodą zajmują olsy, czyli bagienne lasy olszowe z charakterystyczną strukturą kępkową i dominującą olszą z udziałem brzozy omszonej, świerka i pospolitej sosny zwyczajnej. Do grupy lasów bagiennych należą też dębiny, turzycowy, którego dominantem tworzy głównie dorodny dąb z niewielkim udziałem świerka, jesionu i olszy czarnej. Zbiorowisko to spotyka się w postaci płatów poziomi różnych postaci grądu. Z olsami występują zbiorowiska zaroślowe, lecz dopiero utworzenie wodnej, lecz dopiero umożliwia stwarzanie mozaiki zbiorowisk roślinnych i przejściowych.

Uboższe dęby, wykształcone głównie z piasków porastają różne postaci borów, czyli lasów z dominacją drzew iglastych. Zależnie od stopnia żyzności gleby wyłoniły się bory: bór bruszniczny, bór świerkowy czernicowy, trzciniankowo-sosnowy bór mieszany świeży, trzciniankowo-świerkowy bór mieszany świeży, dębowo-świerkowy bór mieszany wilgotny, sosnowo-dębowy bór mieszany świeży, bór mieszany świeży. Na zabagnionych gleb torfowisk wyróżnia się: wilgotny bór trzęślicowy, bór bagienny, torfowcowo-brzozowy bór mieszany bagienny oraz moszar sosnowy. Charakterystycznym elementem północnym, nawiązującym do taigi, są bory torfowcowe, występujące głównie w mieszanym; poza Puszczą Białowieską spotykane tylko w północno-wschodniej Polsce.

Roślinność krzewiasta to spotykane w dolinach rzek: łozowisko, zarośla brzozy niskiej i wierzby rokity oraz łęgowe zarośla wierzbowe, dalej też w praktyce brak konkurencji i łęgów wierzbowych.

Naturalna roślinność nieleśna to zbiorowiska roślin pełnymi, szuwary trzcinowe i manny mielec, ziołorośla, a także zbiorowiska turzyc. Zbiorowiska naturalne uzupełniają

leśnych (31 gatunków), a więc prawie 1/3 gatunków gniazdujących, to ptaki gnieżdżące się w dziuplach, w tym: 16 gatunków to dziuplaki obligatoryjne, a 15 – fakultatywne. Jest Puszczy obfitują w ptaki, stąd też w praktyce brak konkurencji o miejsca lęgowe. W obszarze ochrony ścisłej BPN żerdnio na 10 ha znajduje się 160 dziupli. Gnieździ się tu 9 gatunków dzięciołów, a więc wszystkie znane w Polsce. Prócz dzięcioła czarnego i dzięciołów

teksty:
Zbigniew A. Krasiński, Dorota Ławreszuk, Czesława Okoń

zdjęcia:
Paweł Fabjański, Tomasz Kamiński, R.M. Kosiński, Rafał Kowalczyk, Dorota Ławreszuk, Mateusz Szymura, archiwum Starostwa Powiatowego w Hajnowce

redakcja i korekta językowa:
Janina Demianowicz, Elżbieta Jabłońska

opracowanie mapy i druk:
ATIKART, Tomasz Popławski, Białystok

projekt okładki:
Świat Reklamy, Białystok

nakład: 5 tys. egz.

Projekt Life Kraina Żubra

Realizowany we wschodniej części województwa podlaskiego w latach 2006 – 2010 projekt Kraina Żubra – Ochrona żubra w Puszczy Białowieskiej jest współfinansowany przez Unię Europejską w ramach programu LIFE oraz przez Frankfurckie Towarzystwo Zoologiczne - Help for threatened wildlife. Koordynatorem projektu jest Zakład Badania Ssaków Polskiej Akademii Nauk w Białowieży, a parterami są następujące instytucje: Białowieski Park Narodowy, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku oraz nadleśnictwa Puszczy Białowieskiej: Białowieża, Browsk i Hajnówka oraz Fundacja Zielone Płuca Polski.

W projekcie realizowana jest również przyrodnicza część Programu Żubr, inicjatywy na rzecz zrównoważonego rozwoju regionu w tej części Podlasia. Program ten został zainicjowany w 2004 roku i składa się z czterech części: ochrona przyrody, turystyka, edukacja i infrastruktura. Przesłanką do jego zainicjowania było przekonanie, że efektywny rozwój gospodarczy województwa podlaskiego nie jest możliwy bez ochrony jego przyrody, w tym żubra i dziedzictwa kulturowego, a ich ochrona będzie skuteczna, jeśli podniesie się poziom życia mieszkańców regionu. Realizują go lokalne instytucje i organizacje.

Podstawowy cel projektu, jakim jest poprawa sytuacji żubra na Podlasiu oraz zapewnienie długoterminowej ochrony i zachowania gatunku jest realizowany poprzez umożliwienie zwiększenia zasięgu występowania żubrów, poprawę bazy pokarmowej i siedliskowej gatunku oraz stopniową modyfikację sposobu zarządzania gatunkiem.

W polskiej części Puszczy Białowieskiej żyje ponad 400 żubrów. Gatunek ten jest jednak wciąż poważnie zagrożony następującymi czynnikami:

Ograniczona pula genowa

Wszystkie żubry linii nizinnej (Bison bonasus bonasus) są potomkami zaledwie 7 osobników. Może to negatywnie wpłynąć na życie całej populacji, powodując wyższą śmiertelność cieląt, obniżenie tempa rozrodu oraz niską odporność na choroby.

Ograniczony obszar występowania oraz izolacja populacji żubrów i brak przepływu genów między izolowanymi stadami

W północno-wschodniej Polsce istnieją 3 wolno żyjące populacje żubrów w: Puszczy Białowieskiej (ponad 400 osobników), Puszczy Knyszyńskiej (około 50 osobników) i Puszczy Boreckiej (około 70 osobników). Populacje są izolowane, w efekcie czego nie ma przepływu genów pomiędzy nimi. Obniża to zmienność genetyczną żubrów i może doprowadzić do wyginięcia gatunku.

Koncentracja żubrów na małych powierzchniach

Zagęszczenie żubrów, szczególnie w Puszczy Białowieskiej, spowodowane jest specyfiką zarządzania populacją żubrów oraz ograniczonym obszarem ich występowania. Baza pokarmowa i dostęp do wody nie sprzyjają rozprzestrzenianiu się żubrów poza miejsca ich koncentracji, zwłaszcza w okresie zimowym. Koncentracja w dużych grupach sprzyja przenoszeniu się chorób i pasożytów oraz może prowadzić do agresywnych zachowań wewnątrz stad.

Choroby oraz pasożyty

Wśród chorób, które mogą w przyszłości spowodować poważne zagrożenie przetrwania całego gatunku znajdują się: nekrotyczne zapalenie napletka, pryszczyca, choroba błękitnego języka.

Niska społeczna akceptacja dla ochrony żubra

Żubr często postrzegany jest przede wszystkim jako źródło szkód. Uniemożliwia to zwiększenie zasięgu występowania gatunku oraz prowadzi do kłusownictwa.

Konieczne jest podejmowanie działań, które zabezpieczyłyby stabilność populacji żubrów nie tylko w regionie Podlasia, ale również na innych obszarach gdzie żubry występują lub potencjalnie mogą się pojawić. Należy nie tylko wdrożyć odpowiednie działania ochronne, ale również analizować obecność żubra w regionie z szerszej perspektywy, przewidując nie tylko korzyści, ale i trudności, jakie mogą pojawić się wraz z rozprzestrzenianiem się żubrów.

W ramach projektu LIFE Kraina Żubra są realizowane następujące przedsięwzięcia:

Działania w środowisku

Należą do nich rekultywacje łąk leśnych, regularne ich koszenie, budowa małych oczek wodnych, sadzenie dzikich drzewek owocowych, tworzenie nowych miejsc żimowego dokarmiania. Służą one poprawie bazy pokarmowej, przyczyniają się do rozbicia dużych ugrupowań żubrów na mniejsze stada, ułatwiają żubrom naturalne rozprzestrzenianie się w pozadanych kierunkach, ograniczanie ich nowych obszarach i pozostawianie tam również poza sezonem wegetacyjnym

Stworzenie i realizacja korytarzy ekologicznych

Wytyczenie potencjalnych szlaków rozprzestrzeniania się żubrów (tak zwanych korytarzy ekologicznych) i ich ochrona scali istniejące już obszary leśne i zamieszkujące je populacje żubrów, umożliwiając przepływ genów pomiędzy obecnie izolowanymi stadami.

Monitoring żubrów

Prowadzenie regularnych obserwacji bezpośrednich oraz całorocznej inwentaryzacji stad służy określeniu ich liczebności oraz struktury płciowo-wiekowej. Rozmieszczenie i rozprzestrzenianie się żubrów określi monitoring telemetryczny oraz satelitarny osobników wyposażonych w obroże z nadajnikami radiowymi lub GPS. Działania te oraz badania genetyczne żubrów żyjących na wolności i w rezerwatach pozwolą na wypracowanie prawidłowych i skutecznych narzędzi i metod zarządzania populacjami tego gatunku.

Ochrona obszarów rolniczych przed żubrem

Służy jej stosowanie środków ochrony upraw i ograniczania szkód (pastuchy elektryczne, drewniane ogrodzenia), przetransportowanie osobników w głąb puszczy, dzierżawa od rolników łąk regularnie odwiedzanych przez żubry.

Działania informacyjno-promocyjne

Projekt przewiduje przeprowadzenie konsultacji społecznych oraz seminariów dla nauczycieli. Planowana jest organizacja międzynarodowej konferencji naukowej. Uruchomiony portal internetowy www.krainazubra.pl, wydrukowane materiały promocyjne (foldery, broszury, kalendarze) oraz materiały popularno-naukowe mają za zadanie podnieść społeczną akceptację i dostarczyć pełnej wiedzy na temat tego gatunku mieszkańcom regionu.

Efektem Projektu Life Kraina Żubra będzie naturalizacja i zabezpieczenie trwania populacji, która stanowi trzon światowego stada żubrów. Działania na rzecz ochrony tego gatunku powinny być prowadzone permanentnie. We współczesnym świecie ten rzadki gatunek i największe zwierzęta lądowe Europy musi mieć zapewnioną właściwą opiekę.

Żubr

Historia żubrów na trwałe jest wpisana w dzieje Puszczy Białowieskiej. Do naszych czasów zachowały się pamiątki i zapiski z polowań możnowładców na żubry. Już w wiekach średnich żubry były na tyle rzadkimi zwierzętami, że prawo do polowania na nie zachowywali dla siebie panujący. W swoich kronikach Długosz odnotował wielkie polowanie króla Władysława Jagiełły w Puszczy Białowieskiej w 1409 roku, które trwało 8 dni, a wśród zdobyczy były także żubry. W poemacie „Pieśń o żubrze" Mikołaj Hussowski napisał, że w trakcie łowów w 1504 roku w Białowieży spłoszone żubry uszkodziły altanę do polowań. Z czasów króla Stefana Batorego zachował się szkic „Ogrodów do polowań", czyli wygrodzonych powierzchni w lesie, do których zwabiano żubry przed łowami. W 1583 roku prawdopodobnie z tej zagrody stabilnośc dwa żubry; jednego wysłano do Warszawy, a drugiego do Krakowa.

Na pamiątkę polowania króla Augusta III Sasa w 1752 roku postawiono obelisk w Białowieży, na płycie którego zapisano nazwiska ważniejszych uczestników polowania oraz fakt zabicia 42 żubrów. Stoi on na grobli pomiędzy stawami w Białowieży. Odnaleziono także rysunek altany postawionej z okazji polowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w 1874 roku w Puszczy Białowieskiej. Z czasów carskich zachowała się żelazna statua żubra postawiona dla upamiętnienia polowania imperatora Aleksandra II w 1860 roku w Puszczy Białowieskiej. Wśród upolowanych wtedy zwierząt znalazło się także 28 żubrów. Obecnie oryginał tego pomnika stoi w Spale, a na Osadzie Zwierzyniec, w pobliżu drogi między Hajnówką a Białowieżą, postawiono jego kopię. Polowania panujących odbywały się rzadko i nie one były przyczyną zagłady ostatniej naturalnej populacji żubrów w Puszczy Białowieskiej.

Wraz ze zmniejszaniem się powierzchni lasów i zamianą tych terenów na pola uprawne zmniejszał się obszar bytowania żubrów. Proces ginięcia żubrów trwał nieprzerwanie od XI do XIX wieku. Na początku XIX wieku istniały już tylko dwie naturalne populacje: w Puszczy Białowieskiej (żubr nizinny) i na Kaukazie (żubr kaukaski). W Puszczy Białowieskiej, przed wybuchem I wojny światowej, w 1914 roku, liczebność żubrów szacowano na 727 osobników. Kłusownictwo, zwiększone w okresie wojennym, jak również przemarsze wojsk przez Puszczę powodowały stałe zmniejszanie się pogłowia żyjących w niej zwierząt, a szczególnie żubrów stanowiących duży łatwy do wytropienia łup. Ostatni żubr nizinny zginął tutaj w 1919 roku. W 1929 roku zostały przywiezione do Puszczy Białowieskiej 3 żubry, które rozpoczęły proces przywrócenia jej tego największego europejskiego ssaka.

Żubry restytuowano z osobników ocalałych w rezerwatach i zwierzyńcach na początku XX wieku. Tylko 12 żubrów (5 samców i 7 samic) wzięło udział w restytucji gatunku. Do naszych czasów nie dożył żaden przedstawiciel czystych żubrów kaukaskich, ostatni zginął na Kaukazie w 1927 roku. Jeden samiec pochodzący z kaukaskiej wolnej populacji, o nazwie KAUKASUS, nr rodowodowy 100, przywieziony został w 1908 roku do Niemiec, gdzie rozmnażał się w niewoli kojarzony z samicami podgatunku żubra nizinnego. Żubry posiadające krew KAUKASUSA są hodowane oddzielnie i wydzielone w linię nizinno-kaukaską. Te żubry hodowane są w Polsce tylko w Bieszczadach.

Od 1924 roku prowadzony jest spis wszystkich żyjących żubrów, nazwany później Księgą Rodowodową Żubrów. W jej pierwszym zeszycie, opublikowanym w 1932 roku, zostały zapisane żubry, które brały udział w restytucji gatunku. Żubry żyjące w hodowli zamkniętej i zgłoszone przez hodowcę otrzymują w Księdze numery rodowodowe. Podane są tam również imiona i numery rodowodowe rodziców oraz data i miejsce urodzenia. Imiona nadają hodowcy według ustalonego rocznika lub dnia ilość starych, okazałych drzew oraz większy udział gatunków liściastych.

Najbardziej charakterystycznym zbiorowiskiem leśnym w polskiej części Puszczy Białowieskiej jest grąd to jest wielogatunkowy las dębowo-grabowo-lipowy z udziałem klonu, świerka, jesionu i wiązu, porastający najżyźniejsze partie gleb brunatnych i gleb płowych. Występuje on tu w swej postaci subborealnej (wschodnioeuropejskiej) charakteryzującej się obecnością

wysokości najwyższego, drugiego kręgu piersiowego linia grzbietu osiąga najwyższą wysokość dochodzącą do 188 cm. Zarówno samce, jak i samice posiadają rogi; rogi samców są większe i bardziej rozłożyste. Ciężar ciała dorosłych samców waha się od 440 do 920 kg, samic od 320 do 640 kg. Wystające na zewnątrz pierścienie oczodołowe chronią oczy przed uszkodzeniem przez gałęzie podczas poruszania się po lesie. Skóra żubra jest bardzo elastyczna i mimo częstych razów, jakie zadają rogami żubry dorosłe i silniejsze osobniki młodszym i słabszym nie ulega czy przebiciu. Okrywa włosowa żubra jest barwy płowobrunatnej. Tylko cielęta rodzą się znacznie jaśniejsze, z wyraźnie rudym odcieniem sierści. Po lince juvenilnej, która

dokonuje się w ciągu pierwszych trzech miesięcy życia, barwa włosów cielęt upodobnia się do żubrów dorosłych. Żyby obu płci i w każdym wieku wydzielają zapach piżma, który przez dłuższy czas zmacnia się w miejscu, w którym zwierzęta się kładą.

Zubrzyce mogą osiągać wiek 25 lat (maksymalnie 27 lat), a byki najczęściej żyją do 20 lat, wyjątkowo dłużej (maksymalnie 22 lata).

Żyby wydają głos zwany chrumkaniem. Najczęściej chrucą krowy porozumiewając się z cielętami, a byki wydają ten głos głównie podczas rui. Żubry mają dobrze rozwinięty węch.

Samica z reguły rodzi pierwsze cielę w czwartym roku życia. Okres rozrodu żubrzycy trwa do 20 roku życia. Samce zaczynają dojrzewać w 3 roku życia i wszystkie osobniki czteroletnie są już dojrzałe płciowo. Okres aktywności rozrodczej samców w rezerwatach może trwać do 20 lat. W wolnych populacjach najbardziej aktywny udział w rozrodzie biorą byki w wieku 6–12 lat, dominujący w stadach w okresie rujowym. Szczyt sezonu godowego, zwanego rują, przypada na sierpień i wrzesień. Długość ciąży wynosi średnio 264 dni (260–270). Sezon porodów przypada na wiosnę, najwcześniejsze poczęcie zarejestrowano pod koniec kwietnia, lecz szczyt przypada na maj, czerwiec i lipiec. Zubrzyca rodzi jedno cielę, ciąża bliźniacza jest bardzo rzadka. Żube żyje w stadach, zwanych też grupami mieszanymi, którym przewodzi starsza doświadczona zubrzyca. Grupy mieszane zawierają w swym składzie krowy, młodzież 2–3 letnią, cielęta i okresowo dorosłe byki. W polskiej części Puszczy Białowieskiej grupy mieszane liczą średnio 13 zubrów. Najmłodsze (jednoroczne i dwuletnie) samce przebywają na ogół w grupach stanowiących samce.